

ФІКСУВАННЯ СУДОВОГО ЗАСІДАННЯ ЗА ДОПОМОГОЮ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ ЯК СКЛADOVA ЗАСАДИ ГЛАСНОСТІ І ВІДКРИТОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

КОРОЛЬ Володимир Володимирович - кандидат юридичних наук, доцент, заступник директора Прикарпатського юридичного інституту (Національний університет «Одеська юридична академія»)

УДК 343.131

В данній статтє проведено исследование проблем нормативного закрепления и практической реализации прав лиц, присутствующих в зале суда, на фиксирование судебного заседания с помощью технических средств. Особое внимание обращается на проведение фотосъемки, видеозаписи, трансляции судебного заседания по радио и телевидению.

Ключові слова: судовє провадження; гласність і відкритість судового провадження; фіксування судового засідання за допомогою технічних засобів.

Постановка проблеми у загальному вигляді

Положення ст. 129 Конституції України про повне фіксування судового процесу технічними засобами в Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) отримує двояке відображення: перше полягає в обов'язку суду забезпечити повне фіксування судового засідання за допомогою звукозаписувального технічного засобу (ч. 5 ст. 27 КПК України); друге – це право громадян, присутніх на судовому провадженні, вести стенограму, робити нотатки, використовувати портативні аудіозаписуючі пристрої, проводити фотозйомку, відеозапис, транслявання судового засідання по радіо і телебаченню (ч. 6 ст. 27 КПК України).

Однак перше з них є гарантією законності у кримінальному провадженні та проявом так званої «внутрішньої гласності сторін», яка є гарантією прав і законних інтересів учасників судового проваджен-

ня, забезпечення обвинуваченому права на захист, формою реалізації засад змагальності та безпосередності у кримінальному процесі¹.

Інші річ, коли конституційне положення про повне фіксування судового процесу технічними засобами тлумачити як право усіх присутніх у судовому провадженні користуватися технічними засобами для його фіксування. У даному випадку громадянам, які присутні на відкритому судовому розгляді та мають можливість спостерігати і запам'ятовувати все, що там відбувається, фактично надається право користуватися «технічною пам'яттю» як додатковим засобом запам'ятовування. Саме таке фіксування слід розглядати як складову змісту засади гласності і відкритості судового провадження.

Особливість же реалізації норми-принципу полягає як у можливості прямого застосування диспозиції цієї норми, так і в опосередкованій реалізації положень, закріплених нормою-принципом, через застосування поточних норм, які деталізують (конкретизують, додатково регламентують) зміст норми-принципу. Тому особливої уваги заслуговує питання про нормативне

¹ Певний вплив на гласність судового провадження звукозапис судового засідання все ж може мати при перегляді судових рішень з кримінальних проваджень у вищестоящих судових інстанціях, оскільки його відтворення (озвучення) робитиме процес у цих судах більш доступним для сприйняття присутніми.

закріплення та практичну реалізацію права осіб, які присутні у залі суду, вести стенограму, робити нотатки, використовувати портативні аудіозаписуючі пристрої, проводити фотозйомку, відеозапис, транслявання судового засідання по радіо і телебаченню.

Ступінь наукової розробки проблеми

Проблеми питань, які пов'язані з фіксуванням судового провадження технічними засобами, у різні часи були предметом дослідження таких відомих вчених як: Л.Є. Ароцкер, Т.М. Добровольська, О.В. Кудрявцева, О.А. Леві, В.В. Леоненко, З.В. Макарова, В.Т. Малярєнко, І.Л. Петрухін, М.І. Сірій та ін.

Постановка завдання

У даній статті буде проведено дослідження проблем нормативного закріплення та практичної реалізації прав осіб, які присутні у залі суду, на фіксування судового засідання за допомогою технічних засобів.

Виклад основного матеріалу дослідження

Науково-технічний прогрес сприяв запровадженню нових високоефективних засобів фіксації та відтворення інформації – звукозапису і відеозапису на електронних носіях, які почали широко застосовуватися під час судових засідань у кримінальних провадженнях. Проте не всі технічні засоби і прийоми фіксації, які застосовуються уповноваженими суб'єктами доказування у визначеному законом порядку, можуть вільно використовувати всі присутні у залі суду.

Відповідно до ч. 6 ст. 27 КПК України, кожен, хто присутній в залі судового засідання, може вести стенограму, робити нотатки, використовувати портативні аудіозаписуючі пристрої. Проведення в залі судового засідання фотозйомки, відеозапису, транслявання судового засідання по радіо і телебаченню, а також проведення звукозапису із застосуванням стаціонарної апаратури допускаються на підставі ухвали суду, що приймається з урахуванням думки сторін та можливості

проведення таких дій без шкоди для судового розгляду.

Отже, чинним кримінальним процесуальним законодавством щодо використання технічних засобів при фіксуванні судового процесу висуваються дві умови: 1) вони не повинні завдавати шкоди для судового розгляду; 2) необхідно отримати дозвіл суду на їх використання. Перша стосується абсолютно всіх технічних засобів, як диктофона, так і стаціонарної апаратури (технічні засоби призначені для обслуговування судового засідання, а не навпаки). Друга стосується фотозйомки, відеозапису, звукозапису із застосуванням стаціонарної апаратури (без транслявання судового засідання).

Тут слід зазначити, що дозвіл повинен надавати саме суд, заслухавши думки учасників провадження і прийняти про це ухвалу. Як зазначає З.В. Макарова, «недопустимо ставити застосування цих засобів у залежність від згоди сторін, бо у більшості випадків навряд чи підсудний або потерпілий будуть згодні з їх використанням у залі суду» [5, с.36]. Тобто тут проявляється публічний інтерес і саме у цьому випадку він буде мати перевагу над приватними інтересами сторін.

Проте, згідно з прийнятим Законом України «Про забезпечення права на справедливий суд» від 12.02.2015 року та внесеними цим законом змінами до ст. 11 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», учасники судового процесу, інші особи, присутні у залі судового засідання, представники засобів масової інформації можуть проводити в залі судового засідання фотозйомку, відео- та аудіозапис з використанням портативних відео- та аудіотехнічних засобів без отримання окремого дозволу суду, але з урахуванням обмежень, установлених законом. Трансляція судового засідання здійснюється з дозволу суду. Проведення в залі судового засідання фотозйомки, відеозапису, а також трансляція судового засідання повинні здійснюватися без створення перешкод у веденні засідання та здійсненні учасниками судового процесу їхніх процесуальних прав (абз. 2 ч. 3 ст. 11) [8].

У порівнянні з положеннями ч. 6 ст. 27 КПК України, основним нововведенням тут, безперечно, є дозвіл усім присутнім у залі судового засідання (учасникам судового процесу, іншим присутнім особам, представникам засобів масової інформації) проводити фотозйомку та відеозапис з використанням портативних відеотехнічних засобів без отримання окремого дозволу суду. Як видається, вказаними змінами наш законодавець намагається закріпити фактичний стан речей, за якого на практиці досить часто присутніми у судовому засіданні за допомогою сучасних телефонів або смартфонів здійснюється не лише звукозапис, але й приховано – відеозапис з використанням портативних відеокамер вказаних пристроїв.

Також звертає на себе увагу у новій редакції ст. 11 Закону України «Про судочину та статус суддів» відсутність вказівок щодо використання стаціонарної звукозаписуючої апаратури та закріплення додаткової умови для проведення фотозйомки, відеозапису, а також трансляції судового засідання – «без створення перешкод у ... здійсненні учасниками судового процесу їхніх процесуальних прав».

Стосовно ж поняття «обмежень, установлених законом», то тут, напевно, маються на увазі випадки здійснення кримінального провадження у закритому судовому засіданні (ч. 2 ст. 27 КПК України); випадки дослідження у закритому судовому засіданні особистих записів, листів, змісту особистих телефонних розмов, телеграфних та інших повідомлень (ч. 3 ст. 27 КПК України); а також повноваження суду щодо заборони застосування технічних засобів з метою нерозголошення відомостей, які містять таємницю, що охороняється законом, чи стосуються інтимних сторін життя особи, про що постановляється вмотивована ухвала (п. 11 ч. 3 ст. 42; п. 12 ч. 1 ст. 56 КПК України).

Однак, є й інші обмеження чинного КПК України – це необхідність дозволу суду щодо проведення в залі судового засідання фотозйомки, відеозапису, транслявання судового засідання по радіо і телебаченню, а також проведення звукозапису

із застосуванням стаціонарної апаратури. Згідно з ч. 6 ст. 27 КПК України відповідна ухвала суду повинна прийматися з урахуванням думки сторін та можливості проведення таких дій без шкоди для судового розгляду.

Таким чином, у ч. 6 ст. 27 КПК України та ч. 3 ст. 11 Закону України «Про судочину та статус суддів» простежуються абсолютно різні підходи (суперечності) щодо нормативного вирішення питання про необхідність окремого дозволу суду для проведення фотозйомки та відеозапису усіма присутніми у залі судового засідання.

У юридичній літературі щодо питання використання технічних засобів фіксації судового процесу усіма присутніми на ньому громадянами існують досить полярні думки. З.В. Макарова пропонує надати безумовне право присутнім на відкритому судовому розгляді вести будь-які записи (у тому числі і звукозапис), а питання про фото-, теле- і кінозйомку віднести для вирішення суду, який повинен вислухати думку всіх учасників судового розгляду та винести про це ухвалу (постанову) [5, с.38].

У той же час В.В. Леоненко, Г.І. Чангулі, М.І. Сірий та А.Й. Міллер категорично заперечують можливість використання будь-яких технічних засобів для фіксації ходу розгляду [3, с.46]. На підтвердження такої позиції ці автори наводять такі аргументи: 1) «технічне запам'ятовування» є особливою формою контролю за судовою діяльністю, що створює умови, в яких суддя, усвідомлюючи контроль за кожним своїм «кроком», може стати заручником формального, зовнішнього боку процесу; 2) «технічна пам'ять» дозволяє у подальшому піддати глибокому аналізу кожен найдрібнішу деталь у позиції, поведінці судді (прокурора, захисника), що може бути використано для «розправи» над ними або з боку відомств, або з боку громадської думки; 3) використання технічних засобів фіксації може зашкодити інтересам правосуддя – ці засоби є ефективними і «переконливими» чинниками маніпуляції громадською думкою [3, с.44-45].

Як видається, перші два аргументи з позиції сучасного законодавства видають-

ся нам недостатньо обґрунтованими. Припущені у них негативні наслідки можуть виникнути у відкритому судовому розгляді і без використання технічних засобів фіксації його ходу. Слід враховувати й те, що повне фіксування судового засідання за допомогою звукозаписувального технічного засобу вже й так забезпечується згідно із п. 7 ч. 2 ст. 129 Конституції України та ч. 5 ст. 27 КПК України, а тому контроль за своїми діями професійних учасників процесу при цьому вже буде мати місце, що має й свої незаперечні переваги. У цілому ж розв'язання проблеми будь-якого впливу (у тому числі й громадської думки) на суддів повинно лежати у площині принципу забезпечення їх незалежності, а не гласності. Стосовно ж третього аргументу, то він заслуговує на увагу в плані встановлення відповідальності за поширення неправдивої інформації про судовий розгляд справи чи за наклеп на певних професійних учасників процесу.

Більш обґрунтованою, на нашу думку, є позиція В.В. Леоненка, Г.І. Чангулі, М.І. Сірого та А.Й. Міллера стосовно питання про теле- та радіотрансляції із зали суду: «...дані передачі ...ставлять учасників судового засідання в положення акторів. Роль же «зірки» екрану чи ефіру може виявитися досить нелегкою і тим самим істотно вплинути на позицію, поведінку учасників процесу. На позицію учасника судового розгляду значний вплив може спричинити і заманлива можливість досягнути з допомогою радіо і телебачення широкої популярності, переслідуючи цілі, які далеко виходять за межі сфери судочинства» [3, с.45-46]. Як видається, це твердження у повній мірі стосується і проведення відеозапису у залі судового засідання.

Безперечно, важко уявити собі суддю, якого не відволікали б десятки направлених на нього телефонів або смартфонів із вбудованими в них портативними відеокамерами та мікрофонами. У більшості таких випадків суддя буде зосереджений не стільки на дослідженні обставин вчиненого діяння, як цього вимагає закон, скільки на своєму вигляді, контролі кожного свого слова чи виразу обличчя. Знаючи,

що їх знімають на фото-, відеокамеру, незручно можуть відчувати себе і допитувані особи, що може вплинути на повноту їх показань.

У міжнародних документах також звернено особливу увагу на необхідність спеціально регламентувати застосування фото- та відеозйомки в судовому засіданні, зважаючи на те, що неупередженість та незалежність судового розгляду надто великою мірою залежить від таких ситуацій.- У п. 14 Рекомендації від 10.07.2003 р. № Rec. (2003) 19 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам «Щодо надання через ЗМІ інформації про кримінальні процеси» зазначено, що пряме транслявання ЗМІ із зали судових засідань та зйомка такого засідання підлягають забороні завжди, крім тих випадків, коли це прямо дозволяє закон чи уповноважений судовий орган. Такі трансляції та зйомки можна дозволяти лише в тому разі, якщо вони не створюють небезпеки впливу на потерпілих, свідків, учасників судового розгляду, присяжних чи суддів [2, с.12].

У зв'язку з цим, вищезазначена суперечність норм судоустрійного та процесуального законів має бути вирішена саме на користь ч. 6 ст. 27 КПК України. Крім того, на пріоритет норм процесуального закону вказує й Основний закон нашої держави, визначаючи ієрархію джерел кримінального процесуального права: спочатку згадується КПК України, а вже потім інші закони. Відповідно до норм, які визначають засаду законності, зокрема ч. 3 ст. 9 КПК України, закони та інші нормативно-правові акти України, положення яких стосуються кримінального провадження, повинні відповідати КПК України, та, у свою чергу, не може застосовуватись закон, який суперечить цьому Кодексу.

Стосовно ж ч. 3 ст. 11 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», то з неї слід вилучити слова «без отримання окремого дозволу суду». Крім того, використання представниками засобів масової інформації лише портативних відео- та аудіотехнічних засобів не зможе забезпечити належну якість відео- та аудіозаписів для підготовки відповідних репортажів.

А тому абз. 2 ч. 3 ст. 11 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» слід викласти у такій редакції: «Учасники судового процесу, інші особи, присутні у залі судового засідання, представники засобів масової інформації можуть проводити в залі судового засідання фотозйомку, відео- та аудіозапис з використанням відео- та аудіотехнічних засобів з урахуванням обмежень, установлених законом».

В аспекті гласності судового провадження доцільно звернути окрему увагу на права преси у судовому розгляді, їх права щодо публікацій інформації про судові процеси. Згідно зі ст. 26 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», здійснюючи свою діяльність на засадах професійної самостійності, журналіст використовує права та виконує обов'язки, передбачені Законом України «Про інформацію» та цим Законом [7]. Журналіст має право: на вільне одержання, використання, поширення (публікацію) та зберігання відкритої за режимом доступу інформації; відвідувати державні органи влади, органи місцевого і регіонального самоврядування, а також підприємства, установи і організації та бути прийнятим їх посадовими особами; відкрито здійснювати записи, у тому числі із застосуванням будь-яких технічних засобів, за винятком випадків, передбачених законом, тощо [4, с. 84].

Що стосується публікацій про судові провадження у засобах масової інформації, прямої заборони щодо таких обмежень чинне законодавство не містить. Разом з тим видається, що допустимість таких публікацій обумовлена неприпустимістю порушення конституційних прав і свобод громадян та здійснення будь-якого стороннього впливу на суддів у будь-який спосіб, що прямо заборонено законодавством.

Можливість доступу журналістів на судові засідання є нормою судочинства в кожному демократичному суспільстві і забезпечує відкритість та підконтрольність судочинства суспільству. Українські судді не завжди адекватно сприймають таку норму, вбачаючи в ній потенційні ризики для незалежності та неупередженості судового розгляду [2, с.14].

Однією з найскладніших для суддів є та ситуація, коли в залі суду відбувається відеозйомка. Дослідження, які провів Інститут прикладних гуманітарних досліджень у судах Криму 2007 року в рамках програми громадського моніторингу, засвідчують, що більшість конфліктів суддів і журналістів виникає саме за таких обставин. І найчастіше проблема виникає в нечіткості позицій і суддів, і журналістів [2, с.24].

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», трансляція може бути прямою – безпосереднє розповсюдження теле- та радіопередач без попереднього запису і монтажу або полягати у розповсюдженні вже підготовлених телевізійних або радіомовних програм за допомогою технічних засобів зв'язку [9].

Основним критерієм допустимості використання присутніми на судовому розгляді технічних засобів фіксації в юридичній літературі визнається недопустимість створення прямих перешкод при їх використанні для суду, учасників процесу та інших присутніх, тобто недопустимість порушення нормального ходу процесу (процедури судового розгляду) [1, с.46; 5, с.44; 8, с.38].

Так, В.Т. Малярєнко зазначає: «Судовій практиці відома ситуація, коли свідок, потерпілий чи обвинувачений внаслідок психічних, фізичних, психологічних особливостей не в змозі дати свідчення в присутності... представників преси, телебачення тощо» [6, с.30]. У таких випадках суд повинен заборонити фотозйомку і відеозапис.

Коли йдеться про фотозйомку, відеозапис, транслявання судового засідання по радіо і телебаченню, а також проведення звукозапису із застосуванням стаціонарної апаратури, суддя має зважити обставини і прийняти ухвалу про дозвіл на зйомку чи запис або накласти вмотивовану заборону на них.

Не виключено, що до судді можуть надійти кілька запитів щодо проведення зйомок від різних ЗМІ, але технічних можливостей для цього бракуватиме. У такому разі доцільно дати можливість ЗМІ самим вирішити це питання, тобто визначити, хто і як зніматиме засідання і як інші ЗМІ отримують

мають відзняті матеріали. Позиція суду за вказаних обставин має бути такою, щоб ні в кого не виникли підозри в упередженості суду щодо окремих ЗМІ чи журналістів або в будь-якій їхній дискримінації [2, с.26].

В Україні для фото- та відеозйомки в судах не встановлено правил (регламентів), які чітко визначали б взаємні обов'язки суду та журналістів. Тому варто скористатися досвідом судів інших країн, де такі регламенти існують у вигляді різних документів (методичних вказівок вищих судових установ, рекомендацій, етичних стандартів). Зокрема, заслуговують на увагу такі правила:

- всі рішення щодо вибору агенцій новин, оператори яких працюватимуть з телевізійною камерою, та фотографів для роботи в залі суду має затвердити головуючий;

- суд може конкретно визначити місце для відеоапаратури, щоб забезпечити висвітлення процесу без шкоди для судочинства;

- у залі може бути присутній один фотограф, що займає стаціонарну позицію і має при собі не більше ніж дві фотокамери та чотири лінзи;

- звук чи світло від апаратури не мають відволікати присутніх. Сигнальні лампи або пристрої, які показують, що апаратуру ввімкнено, не мають бути помітними. Не потрібно користуватись пристроями з рухомих світлом або зі спалахом світла, а також раптово вмикати освітлення;

- мікрофони та спеціальні кабелі належить розміщувати так, щоб вони нікому не заважали, у місцях, які визначив суд. Налаштовувати і переставляти їх має одна особа;

- оператори не мають пересувати апаратуру або входити до зали суду чи виходити з неї під час засідання, а також відволікати присутніх будь-яким іншим способом;

- всю апаратуру треба встановити перед початком судового засідання. Оператори мусять займати фіксовані позиції в межах відведеної їм площі і не робити рухів, які відволікали б присутніх [2, с.27-28].

Висновки і перспектива подальших розробок

Запровадження можливості проводити технічний запис судового процесу усіма присутніми у судовому засіданні значно розширює гласність кримінального провадження і, як наслідок, забезпечує дієвість громадського контролю у сфері судочинства, здійснення учасниками судового процесу їхніх процесуальних прав, а також підвищує культуру ведення судових засідань.

Однак, розширення гласності та відкритості судового провадження за допомогою технічних засобів не повинно бути самоціллю. Чинним законодавством щодо використання технічних засобів при фіксуванні судового процесу висуваються такі умови: 1) вони не повинні завдавати шкоди для судового розгляду (ч. 6 ст. 27 КПК України); 2) необхідно отримати дозвіл суду на проведення фотозйомки, відеозапису, транслявання судового засідання по радіо і телебаченню, а також проведення звукозапису із застосуванням стаціонарної апаратури (ч. 6 ст. 27 КПК України); 3) вони не повинні створювати перешкоду у здійсненні учасниками судового процесу їхніх процесуальних прав (абз. 2 ч. 3 ст. 11 Закону України «Про судоустрій та статус суддів»). Крім того, процесуальним законом визначені й обмеження щодо фіксування судового процесу за допомогою технічних засобів (ч.ч. 2 і 3 ст. 27, п. 11 ч. 3 ст. 42, п. 12 ч. 1-ст. 56 КПК України).

Суперечність ч. 6 ст. 27 КПК України та ч. 3 ст. 11 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» щодо нормативного вирішення питання про необхідність окремого дозволу суду для проведення фотозйомки та відеозапису усіма присутніми у залі судового засідання слід вирішити на користь норми процесуального закону. А до абз. 2-ч. 3 ст. 11 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» необхідно внести зміни, які б виключали можливість проведення фотозйомки та відеозапису без отримання окремого дозволу суду.

Для створення ефективної системи взаємодії судів і ЗМІ, використовуючи досвід інших країн з цього питання, необхідно розробити правила (регламенти), які чітко

АНОТАЦІЯ

У даній статті проведено дослідження проблем нормативного закріплення та практичної реалізації прав осіб, які присутні у залі суду, на фіксування судового засідання за допомогою технічних засобів. Особлива увага звертається на проведення фотозйомки, відеозапису, транслявання судового засідання по радіо і телебаченню.

визначали б взаємні обов'язки суду та журналістів.

Література:

1. Афанасьев О. Звукозапись в ходе судебного заседания – средство защиты процессуальных прав / О. Афанасьев // Российская юстиция. – 1998. – № 12. – С.46-47.
2. Бурменський М. Суди у відносинах з журналістами і ЗМІ: Посібник для суддів / М. Бурменський, О. Сердюк, І. Підкуркова. – Київ, 2008. – 64 с.
3. Гласность судебной деятельности по уголовным делам / Отв. ред. В.В. Леоненко. – К.: Наук. думка, 1993. – 188 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х.: Право, 2012. – 768 с.
5. Макарова З.В. Гласность уголовного процесса: монография / Под ред. З.З. Зинатулина. – Челябинск: ЧГТУ, 1993. – 178 с.

SUMMARY

In this article presented a study of the challenges to formalise and enforce the rights of the persons present in the courtroom, on the recording of the court session by technical means. Special attention is drawn to the photo shooting, video recording, broadcast of the hearing on radio and television.

6. Маляренко В.Т. Гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами як одна із основних конституційних засад кримінального судочинства / В.Т. Маляренко // Вісник Верховного Суду України. – 1998. – № 4(10). – С.26-33.

7. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні: Закон України від 16.11.1992 р. № 2782-XII (в редакції від 19.04.2014 р., підстава 1170-18) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2782-12>

8. Про забезпечення права на справедливий суд: Закон України від 12.02.2015 р. № 192-VIII / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/192-19/card6#Public>

9. Про телебачення та радіомовлення: Закон України від 21.12.1993 р. № 3759-XII (в редакції від 02.03.2014 р., підстава 763-18) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3759-12>